

אלא "ויראו", שמשמעותו: נראו בני ישראל ונגלו.

כלומר: נתגלו כל העדה, היות שגוע אהרן ונסתלקו אז ענני הכבוד.

ולמד רבי אבהו שאין קורין ויראו אלא ויראו, כדריש לקיש:

דאמר ריש לקיש: "כי" — משמש מתפרש בד' לשונות, אפשרויות:

א. אי [אם].

ב. דילמא [שמא].

ג. אלא.

ד. דהא, שהרי. כנתינת טעם לדבר [וכמו "מפני"].⁽³²⁾

ואם נפרש את "ויראו כל העדה כי גוע אהרן" כפשוטו, הרי אי אפשר לפרש את המילה "כי" באף אחת מארבעת האפשרויות.

והרי כי נח נפשיה דאהרן — אכתי הוה סיחון קיים! הרי כאשר מת אהרן עדיין סיחון היה חי, ובהכרח שאהרן מת לפני אמירת משנה תורה.

ומנין שכאשר מת אהרן עדיין היה סיחון חי?

א-ג דכתיב [במדבר כא א]: "וישמע הכנעני מלך ערד, וילחם בישראל".⁽³¹⁾

ודרשו חכמים: מזה שמועה שמע הכנעני, שמכוחה הוא בא להלחם בישראל?

שמע שמת אהרן, ונסתלקו ענני הכבוד שהיו מגינים על ישראל במדבר. וכסבור היה שניתנה רשות מהקב"ה להלחם בישראל, כי אין הוא מגן עליהם יותר.

ולהלן מבואר שהכנעני המוזכר בפסוק הוא סיחון.

והיינו דכתיב [במדבר כ כט]: "ויראו כל העדה כי גוע אהרן".

ואמר רבי אבהו: אל תקרי "ויראו" שמשמעותו שבני ישראל ראו.

שאינו בשאר החדשים, מאייר ועד אדר.

31. על פי "תורה אור" המודפס בצד הגמרא. שציינ לפסוק במדבר כא. ומקורו הוא מדברי רש"י על התורה שם, שהביא את דרשת הגמרא כאן.

אבל תוספות כאן תמהו על רש"י: הרי שם כתוב בפירושו: "וישמע הכנעני, כי בא ישראל דרך אתרים!" ואם כן, היאך הגמרא שאלה "מה שמועה שמע"?

ופירושו התוספות שהגמרא כאן מתייחסת לפסוק בפרשת מסעי [במדבר לג מ]: "וישמע

הכנעני מלך ערד, בכא בני ישראל", ולא התפרש איזו שמועה שמע, שלא הוזכרה שם המלחמה, ולא שום דבר. רמב"ן על התורה במדבר כא א. והוסיף הריטב"א [בשם תוספות] שבעל כרחך באותו פסוק הכוונה היא ששמע את מיתת אהרן, המוזכרת בפסוק דלעיל [וכן כתב הרמב"ן על התורה במדבר כא א]. ועיין מהרש"א בחידושי אגדות.

32. רש"י הביא דוגמאות לכל ארבעת הלשונות הללו. והוסיף שמצאנו "כי" שפירושו כאשר או אשר. כגון: "כי תבואו אל הארץ" [שמות יב]

ומכאן למד רבי אבהו שכוונת הפסוק היא לומר "וייראו", נתגלו בני ישראל "כי גוע אהרן" — שהרי גוע אהרן, ונסתלקו ענני הכבוד, ואז התגלו. (33)

ולמדנו מהפסוק "וייראו, כי גוע אהרן" שענני הכבוד נסתלקו משמת אהרן. ולזה התכוון הכתוב "וישמע הכנעני מלך ערד", שהכנעני מלך ערד [סיחון] שמע שאהרן מת. מכאן שסיחון היה חי בזמן מיתת אהרן.

ומקשינן: מי דמי? וכי יש להוכיח ממה שהכנעני מלך ערד חי בזמן מיתת אהרן, שגם סיחון חי באותה שעה?

והרי התם, שם [בפסוק] "וישמע הכנעני" מדובר במלך כנען, ואילו הכא, כאן [בענין] משנה תורה] נאמר "אחרי הכותו את סיחון"!

ומתריצין: תנא בכרייתא: הוא סיחון —

הוא בעצמו נקרא ערד, וכן הוא עצמו כנען [הכנעני] המוזכר בפסוק]. (34)

ולמה נקרא בכל השמות הללו?

"סיחון" — שדומה לסייח (35) במדבר [שהוא קל ברגליו. ערוך].

"כנען" [הכנעני] — על שם מלכותו [שמלך על כנען].

ומה שמו? — "ערד" שמו.

איכא דאמרי [יש אומרים]: "ערד" — שדומה לערוד [חמור הבר] במדבר. "כנען" [הכנעני] — על שם מלכותו. ומה שמו? סיחון שמו.

ומאחר שהוכחנו שבזמן שאהרון מת עדיין היה סיחון חי, אם כן בעל כרחך שאמירת משנה תורה [שנאמר בה "ויהי בארבעים

איתו ש"כאשר" הוא מלשון אם. אך חלקו על מה שכתב ש"אשר" הוא מלשון אם. והביאו שרש"י עצמו כתב בגיטין ז, א ש"אשר" הוא מלשון "דהא". וכן עיקר. ועיין ריטב"א.

33. תוספות [עיין שם ובמהרש"א]. וריטב"א.

34. תוספות הביאו בשם המדרש, שהכנעני מלך ערד הוא עמלק [ועיין ערוך לנר]. וכתבו תוספות, שאף על פי כן, הגמרא מדייקת שסיחון היה חי, ממה שעמלק התחפש ובה בדמותו של סיחון, להטעות את בני ישראל שהוא סיחון. ובעל כרחך שסיחון היה חי. שהרי אם כבר מת, לא היה בידו להטעות את ישראל בכך.

35. בן הסוס.

"כי תלכון" [שם ג]. "כי תכלה לעשר. ונתתה ללוי" [דברים כו]. "כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם, ונתנו איש כופר נפשו" [שמות ל]. שכל אלו מתפרשים בלשון כאשר [וקשה, הרי ריש לקיש אמר ש"כי" משמש בארבע לשונות, והשימוש של "כאשר" לא הוזכר בדבריו!] ופירש רש"י ש"כאשר" נכלל ב"אם", כי מצאנו בתורה כמה פעמים שכתוב "אם", ופירושו הוא "כאשר". כגון: "ואם יהיה היובל" [במדבר לו]. והרי ודאי יהיה היובל! אלא פירושו: כאשר יהיה היובל, וכן "ואם תקריב מנחת ביכורים" [ויקרא ב], והרי חובה להקריבה! אלא פירושו: כאשר תקריב מנחת ביכורים [עיין שם עוד דוגמאות].

והתוספות הביאו את דברי רש"י. והסכימו

[שהרי אם ראש השנה היה באחד באייר, אם כן בהכרח היה הכתוב צריך לומר שהענן נעלה מעל המשכן בשנה השלישית].

ומקשינן: אמנם לא יתכן שראש השנה ליציאת מצרים היה באייר, אבל יש להקשות: ואימא, אמור שראש השנה הוא בסיון!

ומתריצין: לא סלקא דעתך! לא יעלה בדעתך לומר כן!

דכתיב [שמות יט]: בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים [בסיון]. ביום הזה באו מדבר סיני.

ואם איתא, ואם אכן ראש השנה ליציאת מצרים הוא באחד בסיון, הרי "בחדש השלישי בשנה השנית לצאת בני ישראל מארץ מצרים" — מיבעי ליה [היה ראוי לומר]. שהרי מסיון ואילך מתחילה השנה השניה!

ובהכרח, שראש השנה ליציאת מצרים אינו באחד בסיון.

ועד עתה הגמרא הוכיחה:

א. לא יתכן שראש השנה ליציאת מצרים חל בין אב לשבט [שהרי מיתת אהרן היתה באב, ומשנה תורה נאמר בשבט שאחריו, ושניהם בשנת הארבעים].

ב. לא יתכן שראש השנה ליציאת מצרים חל באייר [שהרי הקמת המשכן היתה בניסן]. והענן נעלה באייר שאחריו, ושניהם בשנה השנית].

שנה בעשתי עשר חדש. דבר משה. אחרי הכותו את סיחון³⁶], היתה לאחר מיתת אהרן.

ומאחר שמיתת אהרן היתה בראש חודש אב, ומשנה תורה נאמר בחודש שבט שאחריו, ושניהם היו בשנת הארבעים, מוכח, שאין מונים את שנות יציאת מצרים מתשרי.

ומקשינן: אמנם יש להוכיח שראש השנה ליציאת מצרים אינו בתשרי. אבל יש להקשות, מנין לנו שהוא בניסן?

ואימא, עדיין אני יכול לומר שראש השנה ליציאת מצרים בחודש אייר הוא!

ומתריצין: לא סלקא דעתך [לא יעלה בדעתך לומר כן]!

דכתיב [שמות מ]: "ויהי בחדש הראשון [בניסן] בשנה השנית [ליציאת מצרים] באחד לחודש הוקם המשכן".

וכתיב [במדבר י']: "ויהי בשנה השנית [ליציאת מצרים], בחדש השני [באייר], בעשרים בחדש, נעלה הענן מעל משכן העדות, ויסעו בני ישראל".

מדקאי, מזה שהכתוב המדבר על הקמת המשכן, עומד בניסן³⁶ וקרי לה לאותה שנה "שנה שנית".

והכתוב שמספר על כך נעלה הענן מעל המשכן קאי [עומד] באייר, ועדיין קרי לה "שנה שנית".

מכלל זה אתה למד דראש השנה ליציאת מצרים — לאו אייר הוא!

36. החדשים הנימנים בתורה סתם, ודאי הם נמנים מניסן, שנאמר [שמות יב ב]: "החדש הזה

ג. לא יתכן שראש השנה ליציאת מצרים היה בסיון [שהרי נאמר "בחדש השלישי לצאת בני ישראל", ולא נאמר "בשנה השנית"].

ומקשינן: **ואימא**, אמור, שראש השנה ליציאת מצרים, הוא בחודש **תמוז**. **ואימא אב**. **ואימא אדר**.

שהרי לגבי שלושת החדשים הללו לא הבאנו כל הוכחה שראש השנה ליציאת מצרים אינו חל בהם, ומנין לנו שראש השנה ליציאת מצרים הוא באחד בניסן? (37)

אלא, אמר רבי **אלעזר**, אין צורך ללמוד את שנות שלמה המלך מיציאת מצרים.

אלא אפשר ללמד **מהכא**, מהפסוק זה [דברי הימים ב, ג ב]:

"ויחל [שלמה] **לבנות** [את בית המקדש] **בחדש השני, בשני, בשנת ארבע למלכותו**".

ויש לעיין: **מאי** "בשני"? הרי כבר נאמר "בחדש השני", ולמה חזר הכתוב ואמר "בשני"?

לאו, הלא כך הוא המובן: בחודש השני [אייר], שהוא החודש השני במנין החודשים לאחר חודש ניסן, שהוא הירח **שמונין בו למלכותו**?

ומכאן ששנות המלכות מתחילות בניסן. (38)

מתקף לה **רבינא**: **ואימא**, אמור שכוונת הכתוב היא **לשני בחדש**! ומנין לך שכוונת הכתוב שני לירח שמונים למלכותו?

ומתרצינן: **אם בן** [שכוונת הכתוב לשני בחדש], "**שני בחדש**" — **בהדיה** כמפורש הוה **כתיב ביה**!

וכמו שמצאנו בכמה מקומות "באחד לחדש" [שמות מ] "בשנה השלישית בעשור לחדש". (39)

לכם ראש חדשים. ראשון הוא לכם לחדשי השנה". תוספות [לעיל ב ב ד"ה בחדש החמישי].

37. דעת הר"ן, שאין כל קושיות הגמרא כאן קושיות גמורות, מפני שאין סברא לומר שימנו ליציאת מצרים באחד משאר החדשים. אלא רק מניסן, שבו נגאלו, או מתשרי, שבו מונים את שנות העולם. ומאחר שהגמרא הוכיחה לעיל שאין לומר שתשרי הוא ראש השנה ליציאת מצרים, הרי ניסן הוא ראש השנה לענין זה.

אלא, כיון שהגמרא מצאה את הפסוק שהביא רבי אלעזר, שאין עליו אפילו קושיא קלושה, לכן הגמרא שואלת על רבי יוחנן, שנאמר כי ראש השנה הוא אחד משאר החדשים. ומטעם זה הגמרא להלן מביאה ברייתא

כשיטתו של רבי יוחנן, אף על פי שהברייתא עצמה שמביאה את דברי רבי יוחנן, מסיימת בדרשתו של רבי אלעזר.

38. רש"י כתב: מכאן שמונים למלכים מניסן. אבל תוספות [ד"ה תניא] כתבו שאין ללמוד מפסוק זה אלא על שנות שלמה, שהן מתחילות בניסן. אבל היה אפשר לומר שדוקא לשלמה מונים מניסן מפני שהוא התחיל למלוך בניסן. ולענין זה עדיין יש צורך בפסוק שהביא רבי יוחנן שמקשים את מלכות שלמה ליציאת מצרים. ועיין מהרש"א.

39. הרש"ש כתב שחיפש את הפסוק הזה ולא מצאו.

ומקשינן: ואימא, אמור שכוונת הכתוב לומר את התאריך בשבוע, בשני בשבת!

ומתריצין: אי אפשר לומר כן משני טעמים: הרא, דלא אשכחן "שני בשבת", דכתיב. הרי לא מצאנו בשום מקום שהוזכר היום בשבוע, בדברי הכתוב.⁽⁴⁰⁾

ועוד: מקיש שני בתרא לשני קמא. הכתוב מקיש את "שני" האחרון שהוזכר בפסוק "בחדש השני", ל"שני" הראשון, שהוזכר בו.

מה, כמו ש"שני" קמא הוא תאריך של חדש ולא תאריך של יום בשבוע, אף "שני" בתרא הוא תאריך של חדש ולא של יום בשבוע!

תניא בברייתא כוותיה [כדבריו] דרבי יוחנן:

מניין שאין מונין להם למלכים אלא מניסין?

שנאמר [מלכים א, ו]: "ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים, בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל".

מקיש מלכות שלמה ליציאת מצרים. כשם שיציאת מצרים נמנית מניסין, אף מלכות שלמה נמנית מניסין. וכדברי רבי יוחנן לעיל.

והברייתא מוסיפה ומביאה את כל הפסוקים שהגמרא הוצרכה להביא כדי לתרץ מנין לנו שאכן יציאת מצרים נמנית מניסין:

וכתיב [במדבר לג]: "ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה', וימת שם בשנת הארבעים

לצאת בני ישראל מארץ מצרים, בחדש החמישי [באב] באחד לחדש".

וכתיב [דברים א]: "ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש [בשבט] באחד לחדש דבר משה".

ומיתת אהרן קדמה למשנה תורה. ושניהם בשנת הארבעים. ומכאן שלא יתכן שראש השנה ליציאת מצרים הוא בין אב לשבט.

וכתיב [שם]: "אחרי הכותו את סיחון.

ומכאן שמשנה תורה נאמר אחרי מיתת סיחון.

ואמר [במדבר כא]: וישמע הכנעני" [סיחון שמע שמת אהרן].

ואומר [שם]: "ויראו כל העדה כי גוע אהרן".

שנסתלקו ענני הכבוד במיתת אהרן. ומטעם זה סיחון בא להלחם בישראל.

ומכאן שמיתת אהרן היתה בחיי סיחון.

ומאחר שבמשנה תורה נאמר "אחרי הכותו את סיחון", הרי מוכח שמשנה תורה נאמר לאחר מיתת אהרן. ולכן אי אפשר לומר שראש השנה ליציאת מצרים הוא בין אב לשבט.

ואומר [שמות מ]: "ויהי בחדש הראשון [בניסין] בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן".

מבריאת העולם. ירושלמי.

ופירשו התוספות את דברי הירושלמי, שאין

40. ואף על פי שנאמר [בראשית א] "ויהי ערב ויהי בוקר יום שני". מכל מקום אין למדים

[באייר]. בשני [בחודש השני לירח שמונים בו למלכותו], בשנת ארבע למלכותו".

ומכאן שבאחד בניסן ראש השנה למלכים.⁽⁴¹⁾

אמר רב חסדא: לא שנו שאחד בניסן הוא ראש השנה למלכים, אלא למלכי ישראל.

אבל למלכי אומות העולם [כשכותבין בשטר שנה מסוימת למלוך מלך ממלכי האומות] — מתשרי מנינן [אנו מונים].

ומנין לנו ששנות מלכי האומות מתחילות בתשרי?

שנאמר [נחמיה א א]: "דברי נחמיה בן הכליה. ויהי בחדש כסלו, שנת עשרים ואני הייתי בשושן הבריה".⁽⁴²⁾

ואומר [במדבר י]: "ויהי בשנה השנית בחדש השני [באייר] נעלה הענן מעל משכן העדות".

ומכאן שראש השנה ליציאת מצרים אינו באייר.

ואומר [שמות יט]: "בחדש השלישי לצאת בני ישראל".

ומכאן שראש השנה ליציאת מצרים אינו בסיון.

ועדיין יתכן שיציאת מצרים נמנית מתמוז, אב, או אדר, ולכן מביאה הברייתא גם את הפסוק שהביא רבי אליעזר:

ואומר [דברי הימים ב, ג ב]: "ויחל [שלמה] לבנות [את בית המקדש] בחדש השני

והברייתא על הלימוד של רבי יוחנן אינן קושיות גמורות, מפני שאין כל טעם למנות ליציאת מצרים לאחד משאר החדשים, אלא רק לניסן שבו יצאו ממצרים, או לתשרי שבו מונים את שנות העולם.

עוד כתב הר"ן [לעיל ב ב ד"ה מקיש], שאף על פי שלומדים ששנות המלכים מתחילות מניסן מהפסוק שהביא רבי אלעזר, בכל זאת צריך את הפסוק שהביא רבי יוחנן, כדי ללמדנו את טעם הדבר שמונים את שנות המלכים מניסן. והיינו, כדי שיעשו זכר ליציאת מצרים, היות שבאותו הזמן שיצאו מעבדות לחרות התחילה ממשלתם. ולכן מונים למלכים מניסן.

עיי' עוד בחי' הרשב"א ובתוספות ר"ד.

42. נחמיה מספר שבחדש כסלו שנת עשרים לארתחשטתא המלך [הוא דריוש הפרסי שמלך אחרי אחשורוש, כדלהלן], הגיעו לשושן הבריה חנני, ועמו אנשים נוספים שבאו מירושלים,

למדים מבריאת העולם, מפני שאין כוונת הכתוב "ויהי ערב. יום שני בשבוע", אלא כוונת הכתוב לומר שהיה יום שני לבריאת העולם. ועיי' עוד ברשב"א וריטב"א.

41. הגמרא פתחה "תניא כוותיה דרבי יוחנן". וקשה: הרי מסקנת הברייתא היא כרבי אלעזר! ותירצו התוספות: מהפסוק שהביא רבי אלעזר אין ללמוד על שנות כל המלכים, אלא רק על שנות שלמה בלבד, שהפסוק מדבר בו. והיה אפשר לומר, שדוקא לשלמה מונים מניסן, מפני שהוא התחיל למלוך בניסן, אבל לשאר מלכים אין מונים מניסן, אלא מונים לכל מלך לפי היום שבו התחיל למלוך.

ולכן צריכים גם את הלימוד שהביא רבי יוחנן. שהכתוב מקיש את מלכות שלמה ליציאת מצרים. [ועיי' מהרש"א]. וכן כתב הריטב"א [ד"ה ואימא תמוז].

והר"ן [ד"ה ואימא] כתב שקושיות הגמרא

שהפסוק השני מפרש, דלארתחשסתא הוא מונה עשרים שנה.

אלא האי, הפסוק הראשון, ממאי מהיכן יודעים אנחנו דלארתחשסתא הוא מונה עשרים שנה?

דילמא: למנינא אחרינא הוא! (45)

אמר רב פפא: כיון שבשני הפסוקים נאמרה "שנת עשרים", אנו לומדים "שנת עשרים, שנת עשרים" לגזירה שוה. ללמדך, ששתייהן נמנות אותו המנין:

מה התב, כשם שבפסוק השני, השנים נמנות לארתחשסתא. אף הכא, בפסוק הראשון, המנין הוא לארתחשסתא.

ומקשינן: וממאי, מנין לנו דמעשה דכסליו [שהוזכר בפסוק הראשון] קדים למעשה שבניסן [שהוזכר בפסוק השני]?

וכתיב [שם ב א]: "ויחי בחדש ניסן, שנת עשרים לארתחשסתא [דריוש] המלך, [הביאון] יין לפניו". (43)

מדקאי, מזה שבכתוב הראשון עומד נחמיה בחודש כסליו, וקרי ליה שנת עשרים [לארתחשסתא המלך].

ובפסוק השני קאי [עומד] בניסן, וקרי ליה שנת עשרים.

מכלל זאת אתה למד, דראש השנה למלכי האומות לאו בניסן הוא!

שהרי אם ניסן הוא ראש השנה למלכי האומות, הפסוק השני היה צריך לומר "בשנת העשרים ואחת". (44) ולהלן תבאר הגמרא מנין שהמעשה שהוזכר בפסוק השני היה אחרי המעשה שבפסוק הראשון.

והוינן בה: בשלמא היאך, אמנם נכון

אינו בתשרי, ממילא יש לומר שהוא בניסן [וכעין דברי תוספות].

ותירץ הריטב"א: דוקא ביחס לחודש תשרי יש לומר כן, כי מסתבר שכל ראשי השנים יהיו בתשרי. אבל ביחס למלכי ישראל, הרי כל זמן שהגמרא לא ידעה שראש השנה למלכים הוא באחד בניסן, אין אחד בניסן ראש השנה לשום דבר אחר. שהרי שנינו במשנה שאחד בניסן הוא ראש השנה למלכים ולרגלים בלבד. והרי הרגלים — ראש השנה שלהם הוא בט"ו ניסן, כפי שיבואר בגמרא להלן [ד א]. ועיין תוספות הרא"ש.

וכבר כתבנו לעיל, שדעת הר"ן, שקושיות הגמרא לעיל אינם קושיות גמורות.

45. לענין איזה מעשה שהיה. תוספות. ועיין רש"ש.

וסיפרו לנחמיה על כך שהנשאים בירושלים נמצאים ברעה גדולה ובחרפה, וחומת ירושלים מפורצת, ושעריה נצתו באש.

43. מסופר שם שנחמיה ביקש מהמלך לעלות לירושלים ולבנותה.

44. הגמרא הוכיחה שראש השנה למלכי האומות אינו בניסן. אך קשה: מנין לנו שהוא בתשרי? שמא הוא באחד משאר החדשים?

ותירצו התוספות: מאחר שראש השנה שלהם אינו בניסן, מסתבר שהוא בתשרי, מפני שתשרי הוא ראש השנה לכמה דברים, כגון: לשמיטין וליובלות.

לעיל בענין מלכות שלמה ומלכי ישראל, הגמרא הוכיחה שראש השנה שלהם אינו בתשרי, והקשתה: "ואימא אייר, ואימא סיון". והקשה הריטב"א: מאחר שראש השנה שלהם